

Gwara kołbielska w języku współczesnych mieszkańców Kołbielszczyzny – relikt kulturowy czy wciąż żywa mowa?

Gwara to lamus, a zarazem spichlerz języka literackiego
i jako taki powinien być więcej ceniony,
niż to się u nas dzieje¹
J.A. Zaremba

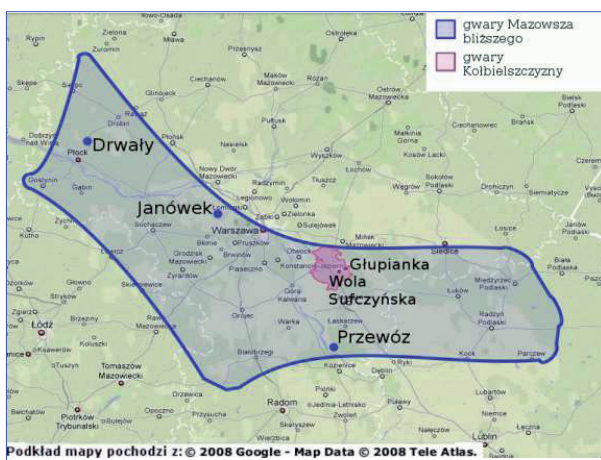
Choć od wydania *Starych pogodek gorolskich łód Zywca* (1931) Jana Aleksandra Zaremby upłynęło niemal 90 lat, spostrzeżenia autora książki na temat sytuacji gwar w naszym kraju bynajmniej nie tracą na aktualności. Mimo obecnie panującej „mody” na poszukiwanie lokalnej tożsamości (również tej językowej) mowa ludności wiejskiej, niestety, nadal bywa odbierana jako coś gorszego, podrzędnego w stosunku do innych odmian języka narodowego. Jako rodowitej kołbielance, dumnej ze swojej „małej ojczyzny”, bardzo zależy mi na tym, by kulturalna spuścizna moich przodków – w tym również lokalna gwara – ocalały od zapomnienia. Gdy w 2010 roku przeprowadzałam wywiady z rdzennymi Kołbielanami, wśród przedstawicieli najstarszego pokolenia² udało mi się wówczas zarejestrować zjawisko czystej mowy gwarowej. Niedawna wiadomość o śmierci dwóch informaterek (ur. 1912, 1919), które posługiwały się jeszcze oryginalną, tutejszą mową prostą, przyczyniła się do sformułowania przeze mnie pytania

---

¹ Cyt. za: J.A. Zaremba, *Stare pogodki goralskie łód Zywca*, Żywiec 1931, s. 86.

² W artykule zróżnicowanie pokoleniowe informatorów odpowiada podziałowi zaproponowanemu przez Jerzego Sierociuka. Poznański dialektolog wyróżnia pięć grup wiekowych respondentów: a) pokolenie I – urodzeni przed rokiem 1920, b) pokolenie II – urodzeni w latach 1921–1945, c) pokolenie III – urodzeni w latach 1946–1970, d) pokolenie IV – urodzeni w latach 1971–1995, e) pokolenie V – urodzeni w roku 1996 i później (por. Sierociuk 2016: 72).

zawartego w podtytule artykułu. Celem niniejszej pracy jest zatem refleksja nad stanem gwary kołbielskiej i sposobem jej funkcjonowania wśród współczesnych mieszkańców regionu Kołbielszczyzny. Z pewnością jest ona reliktem kulturowym – elementem lokalnej tradycji i bogato zachowanego na tym terenie folkloru, jednak czy jest ona żywą mową, którą wciąż można usłyszeć z ust miejscowej ludności? Okazuje się, że mimo upływu czasu i towarzyszących temu procesowi przemian cywilizacyjnych nieomijających również polskiej wsi, najstarsi i starsi autochtoni (pokolenie I–II), a w szcztątkowym wymiarze – także przedstawiciele średniego pokolenia Kołbielan (pokolenie III) – nadal używają niektórych specyficznych dla tego obszaru gwaryzmów. Młodzież oraz dzieci, czyli reprezentanci młodszej i najmłodszej grupy wiekowej badanego obszaru (pokolenie IV–V), choć nie posługują się już na co dzień gwarą, dzięki rozmowom ze swoimi dziadkami oraz pradziadkami mogą skutecznie włączyć się w proces ocalania od zapomnienia kołbielskiej kultury ludowej. Jestem przekonana, że wprowadzenie do miejscowej szkoły kwestionariuszy dialektologicznych nie tylko dostarczyłoby językoznawcom cennego materiału badawczego, lecz także skutecznie wzmocniłoby międzypokoleniową więź emocjonalną, o którą coraz trudniej we współczesnej, scyfryzowanej rzeczywistości.

Mapa 1. Gwara kołbielska w obrębie Mazowsza bliższego³

³ Mapa nr 1 pobrana ze strony przewodnika multimedialnego *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, pod red. H. Karaś: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-mazowiecki&l3=mazowsze-blizsze>, dostęp online: 20.07.2018.

1. Położenie regionu

Kołbielszczyzna⁴ – rozumiana jako obszar etnograficzny – obejmuje swym zasięgiem południowo-wschodnią część Mazowsza. Na wschodzie jej tereny sąsiadują z Podlasiem, na zachodzie z doliną Wisły, cały zaś region jest położony w dorzeczu malowniczej rzeki Świder, mającej swoje ujęcie pod Otwockiem. Stolicą Kołbielszczyzny jest gmina Kołbiel, której główny ośrodek stanowi miejscowość o tej samej nazwie, oddalona o około 40 km od Warszawy. Obecnie gminę zamieszkuje blisko 8100 osób, a jej obszar podzielony jest na 29 wsi (sołectw), spośród których największą stanowi Kołbiel, licząca prawie 2000 mieszkańców.

Mapa 2. Mapa gminy Kołbiel⁵

2. Kultura regionu

Niewątpliwym wyróżnikiem – a zarazem atutem – mojego rodzinnego regionu jest bogaty, silnie podtrzymywany na jego terenie folklor, dumnie prezentowany przez tutejszą społeczność zarówno podczas świąt kościelnych, gminno-

---

⁴ W niniejszej pracy region Kołbielszczyzny reprezentuje gmina Kołbiel, gdyż tylko tam prowadziłam swoje badania. Przez zjawisko *gwary kołbielskiej* rozumiem zatem mowę rdzennej ludności wiejskiej, zamieszkującej kilkanaście sołectw (wsi) wchodzących w obręb badanego terenu (tu: badanej gminy).

⁵ Mapa nr 2 pobrana ze strony przewodnika multimedialnego *Dialekty i gwary polskie...*: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialektmazowiecki&l3=mazowszeblizsze&l4=kobielszczyzna&l5=kobielszczyzna-geografia>, dostęp online: 20.07.2018.

parafialnych dożynek, jak i wielu innych uroczystości o charakterze lokalnym. Dziedzictwo Kołbielszczyzny kultywują ponadto miejscowe zespoły muzyczne i koła wycinankarskie (w tym kółko szkolne), a także nieliczni już miejscowi artyści indywidualni (m.in. rzeźbiarze, wikliniarze, garncarze). Dziś zasięg kultury kołbielskiej można usytuować między trzema sąsiadującymi z gminą Kołbiel miastami: Otwockiem, oddalonym o około 20 km od Kołbieli, Mińskiem Mazowieckim (ok. 17 km) oraz Garwolinem (ok. 25 km)⁶.

3. Gwara kołbielska na mapie dialektalnej Polski

Zgodnie z podziałem dialektu mazowieckiego dokonany na początku XX w. przez Kazimierza Nitscha (Nitsch 1957), cechy dialektalne (zwłaszcza fonetyczne) występujące w gwarze kołbielskiej pozwalają usytuować region Kołbielszczyzny w obrębie Mazowsza bliższego (starszego)⁷, według nowszego zaś ujęcia Anny Kowalskiej – na obszarze Mazowsza południowo-wschodniego (Kowalska 1991). W zakresie wymowy gwara kołbielska reprezentuje dwie typowe dla dialektu mazowieckiego cechy, którymi są: **fonetyka międzywyzowa nieudźwięczniająca** (por. [co sia tak_mancys?] – co się tak mądrzysz? / [pirf_musa przynieść jojka] – najpierw muszę przynieść jajka / [wiele ksiunzek_latoś przeczytał?] – ile książek przeczytałeś w tym roku? / [¹aniela lubiała chodzić_na kuminy] – Aniela lubiała chodzić na plotki) oraz **mazurzenie** (por. [safa] – szafa, [masyna] – maszyna (sz : s), [cerwuny] – czerwony, [chustecka] – chusteczka (cz : c), [zołundek] – żołądek, [dronzek] – drążek (ż : z), [przyizdziej] – przyjeżdżaj (zob. Bartnicka 2008: 13–16).

4. Kołbielszczyzna – stan badań nad regionem

Warto w tym miejscu wspomnieć, że określenia *region kubielski* oficjalnie zaczęto używać dopiero po zakończeniu drugiej wojny światowej. Wcześniej pod nazwą *Kołbielszczyzna* zarejestrowano je w literaturze tylko raz. Według Justyny Laskowskiej-Otwinowskiej, Kierownik Działu Etnografii Polski i Europy Państwowego Muzeum Etnografii w Warszawie, miało to nastąpić przed pierwszą wojną świa-

⁶ Por. Serwis gminy Kołbiel. Charakterystyka gminy (http://www.kolbiel.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=4&strona=1&sub=1, dostęp online: 19.07.2018).

⁷ W tym miejscu warto podkreślić, że Mazowsze bliższe stanowi jednostkę gwarową, a nie geograficzną lub etnograficzną (zob. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-mazowiecki&l3=mazowsze-blizsze>, dostęp online: 21.07.2018).

ową, w czasopiśmie „Wisła”, w tzw. „Albumie etnograficznym”⁸. Ponadto region kołbielski w latach 60. i 70. XX wieku był szczególnym obiektem badań Zakładu Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego. Ekspedycja pod kierunkiem prof. Anny Kutrzeby-Pojnarowej, z udziałem prof. Mariana Prokopka, zebrała wówczas imponujący rozmiarami materiał etnograficzny. W serii „Atlas polskich strojów ludowych” Władysława Kolago wydała zeszyt „Strój kołbielski”. Do dziś ważnymi dokumentami pozostają także prace dr Grażyny Dąbrowskiej (*Folklor Mazowsza. Mazowsze nad Świdrem* oraz *Taniec ludowy na Mazowszu*). Muzyką pieśni i tańców kołbielskich zajmował się również Tadeusz Krystyniak (*Kołbielskie obrazki muzyczne*). Z nowszych publikacji nie można pominąć dwóch pozycji Anety Bartnickiej, czyli *Słowniczka gwary kołbielskiej* (2001) i *Skarbów Mazowsza. Folkloru kołbielskiego* (2008) oraz książki Leszka Zugaja i wójta gminy Kołbiel, Adama Budyty, którzy wspólnie opisali jej historię (*Małe Ojczyzny. Historia gminy Kołbiel*) (2006). W latach 2013 i 2018 ukazały się też dwa bogato ilustrowane albumy z fotografiami ukazującymi życie na terenie dawnej Kołbielszczyzny (*Kołbielszczyzna wczoraj i dziś, Kołbielszczyzna [w kadrze]*). Powstały także dwa filmy fabularno-dokumentalne: *Wesele Kołbielskie* (2012) oraz *Żeńcy* (2017), w których – oprócz zawodowych aktorów – zagrali również rdzenni Kołbielanie. Jak podaje autorka *Skarbów Mazowsza...*, studia nad twórczością ludową regionu kołbielskiego objęły dotychczas wszystkie dziedziny życia jej mieszkańców (Bartnicka 2008: 6).

5. Gwara kołbielska – współczesność

Jak już wspomniałam wcześniej, większość mieszkańców regionu kołbielskiego nie używa na co dzień gwary, tj. mowy ludności wiejskiej niewielkiego obszaru (w tym wypadku – kilkunastu wsi), różniącej się cechami gwarowymi od języka ogólnego, dialektów ludowych oraz innych gwar (Dubisz, Karaś, Kolis 1995: 53). Obecnie tylko w wypowiedziach najstarszych Kołbielan pojawiają się słowa lub wyrażenia gwarowe. Dzieci, młodzież, a także ich rodzice, posługują się już prawie wyłącznie językiem ogólnym, literackim. Nawet mowa przedstawicieli starszego pokolenia pod wpływem przemian kulturowo-cywilizacyjnych (zwłaszcza tak dostępnych mediów) nabrała cech języka ogólnopolskiego. Do dziś oryginalna gwara kołbielska zachowała się przede wszystkim w postaci folkloru: w słowach lokalnych piosenek i przyspiewek, w charakteryzujących wiejskie zbiorowości

---

⁸ Por. J. Laskowska-Otwinowska, *Wstęp* [w:] *Kołbielszczyzna wczoraj i dziś*, oprac. A. Kamiński, Kołbiel 2013, s. 9.

przezwiaskach, a także w ludowych opowiastkach⁹. Niemożliwe jest (i nie o to przecież chodzi!), by mieszkańcy Kołbielszczyzny znów zaczęli mówić gwarą. Ważna jest natomiast zbiorowa pamięć o przeszłości, troska o dawną kulturę, o język naszych przodków.

Aby ocalić od zapomnienia bogaty folklor Kobielszczyzny (w tym również lokalną gwarę), pomysłodawczyni i zarazem autorka *Słowniczka gwary kołbielskiej*, p. Aneta Bartnicka, kilka lat temu skutecznie zachęciła swoich uczniów do zapisywania gwarowych wyrażen, zasłyszanych od ich dziadków i babć. Tak właśnie powstał wspomniany *Słowniczek...*, którego zawartość była podstawą do opisu cech językowych charakteryzujących gwarę mojego regionu. Prezentowany w artykule materiał, oprócz leksyki zaczerpniętej z wymienionego opracowania, zawiera także przykłady zarejestrowane podczas badań terenowych, które przeprowadziłam w 2010 r. w ramach udziału w projekcie naukowym Instytutu Języka Polskiego UW, pod kierunkiem prof. dr hab. Haliny Karaś. Wynik prac całego zespołu stanowi przewodnik multimedialny *Dialektologia polska. Kompendium internetowe*, dostępny pod adresem www.dialektologia.uw.edu.pl¹⁰. Na potrzeby artykułu obserwacje sprzed ośmiu lat uzupełniłam o kolejne wywiady (a raczej quasi-wywiady), tym razem przeprowadzone przeze mnie w czerwcu oraz w lipcu br. na terenie rodzinnej gminy, z mieszkańcami w różnym wieku¹¹.

6. Gwara kołbielska – charakterystyka materiału

6.1. Przysłowki, zaimki, partykuły

W gwarze kołbielskiej występują liczne **przysłowki**, **zaimki** oraz **partykuły** właściwe całemu obszarowi dialektalnemu (czyli Mazowszu bliższemu). Oto przykłady niektórych z nich:

---

⁹ Więcej na temat kultury regionu kołbielskiego (m.in. na temat tańca, śpiewu, tradycyjnego stroju, kuchni, rękodzieła) można przeczytać w przewodniku multimedialnym *Dialekty i gwary polskie...*: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-mazowiecki&l3=mazowszeblizsze&l4=kobielszczyzna&l5=kobielszczyzna-kultura-ludowa>, dostęp online 20.07.2018).

¹⁰ Dostęp online: 20.07.2018.

¹¹ Używam określenia *quasi-wywiady*, gdyż prowadzone przeze mnie rozmowy miały charakter luźnych pogadanek, podczas których nie tylko pytałam wprost o konkretne formy gwarowe, lecz także interesował mnie stosunek respondentów do zjawiska gwary kołbielskiej, a także ich opinia (zwłaszcza przedstawicieli najmłodszego pokolenia) na temat pomysłu wprowadzenia do kołbielskiej szkoły kwestionariuszy dialektologicznych. Podczas czerwcowych i lipcowych wędrowek po gminie Kołbiel (wsie Gadka, Głupianka, Radachówka, Sufczyn) udało mi się porozmawiać dłużej z 9 osobami. Najstarsza z nich miała 92 lata (ur. 1926), najmłodsza – 11 (ur. 2007).

- [ino] – tylko (wyraz ogólnogwarowy, nadal używany przez najstarszych Kołbielian);
- [kaj] – gdzie (ten zaimek występuje m.in. również w gwarze śląskiej i góralskiej, na obszarze gminy Kołbiel raczej już niespotykany);
- [kiedy] / [kedy] / [keby] – kiedy (przykład niekonsekwentnej wymowy grupy spółgłoskowej *kie (gie)*, realizowanej zarówno jako ogólnopolska miękka *kie (gie)*¹², jak i twarda gwarowa *ke (ge)*; cecha fonetyczna nadal występująca na badanym terenie, także wśród przedstawicieli średniego pokolenia (pokolenie III));
- [kiele] – obok, przy (forma archaiczna, obecnie zastąpiona w mowie Kołbielian wyrazami ogólnopolskimi);
- [latoś] – w tym roku (gwarizm nadal używany przez mieszkańców gminy Kołbiel w różnym wieku (pokolenie I–III));
- [na sage] – na skróty, na przełaj (także regionalizm śląski i poznański *na szagę*, w gwarze kołbielskiej: forma z mazurzeniem *sz : s*; wyrażenie używane m.in. przez moją babcię (ur. 1945));
- [pomalu] – pomału, wolno (dziś forma ogólnopolska *pomału*);
- [tamoj] – tam (przyrostek gwarowy *-j*; zaimek do dziś rejestrowany na obszarze Kołbielszczyzny, charakterystyczny dla mowy najstarszych mieszkańców tutejszych wsi);
- [tera] – teraz (forma skrócona ogólnogwarowa; wyraz funkcjonujący w mowie użytkowników starszego i najstarszego pokolenia Kołbielian);
- [unegdaj] – wczoraj (forma ogólnopolska *onegdaj* ‚dawniej, kiedyś, wcześniej niż wczoraj’; dziś niewystępująca w ogóle w języku miejscowej ludności);
- [zara] – zaraz (forma skrócona ogólnogwarowa, stosowana także przez współczesnych mieszkańców gminy Kołbiel, nie tylko tych najstarszych, gdyż znana również młodzieży i dzieciom);
- [zawdy] – zawsze (forma ogólnogwarowa; archaiczna na badanym terenie).

Na podstawie powyższego zestawienia można stwierdzić, że w zakresie omawianej grupy słownictwa mieszkańcy Kołbielszczyzny używają większości wyrazów ogólnogwarowych, właściwych również innym rejonom Polski (por. *ino, kaj, zawdy*). Są to często formy skrócone słów (por. *tera, zara*) bądź zawierające charakterystyczny przyrostek gwarowy (por. *tamoj*). W gwarze kołbielskiej do dziś funkcjonuje też wyrażenie przysłówkowe *na sage*, które jest zmazurzoną

---

¹² Przykłady ogólnopolskiej twardej wymowy grupy *ke (ge)*, która w gwarze kołbielskiej realizowana jest jako *kie (gie)*, stanowią m.in. wyrazy: [renkie] – rękę, [nogie] – nogę, [mogie] – mogę.

(typowo mazowiecką) postacią regionalizmu śląskiego oraz poznańskiego *na szagę* (Podgórcy 2008: 182)¹³. Część dawnych gwaryzmów kołbielskich zanikła i ostatecznie została zastąpiona przez wyrazy ogólnopolskie (por. *kiele*, *pomalu*). Niektóre z tych jednostek w najnowszych słownikach języka polskiego są już uznawane za wyrazy przestarzałe (por. *onegdaj* ← *unegdaj*). Co ciekawe, przysłówek *latoś*, typowy dla badanego obszaru dialektalnego, nadal występuje w mowie przedstawicieli najstarszego, starszego i średniego pokolenia Kołbielan. Warto też zwrócić uwagę na wariantywną (twardą lub miękką) wymowę grupy spółgłoskowej *kie* w zaimku *kiedy*, ponieważ w gwarze kołbielskiej przyjmuje on aż trzy postaci (warianty) (por. ogpol. *kiedy* / gw. *kedy* / gw. *keby*).

6.2. Lokalne nazwy i przezwiska

a) przezwiska

- [**bośki**] – mieszkańcy wsi Rudzienko określane ze względu na ich przesadnie manifestowaną pobożność (przezwinisko także współcześnie funkcjonuje w języku potocznym Kołbielan, m.in. znane jest w środowisku uczniowskim);
- [**dworusy**] – dawna, pogardliwa nazwa odnosząca się do tych mieszkańców Rudna, którzy nie posiadali własnej ziemi, tylko pracowali w okolicznym dworze (określenie już nieużywane przez tutejszą ludność);
- [**pitasy**] – goście przybyli na wesele bez zaproszenia (w innych rejonach Polski: *cygany*, *wieczorniki*; obecnie zwyczaj *chodzenia w pitasy* nieznanymi młodszymi pokoleniami Kołbielan, także tzw. *bramkę* coraz rzadziej urządzają miejscowi kawalerowie);
- [**sufcynioki**] – mieszkańcy Sufczyzna i Woli Sufczyńskiej (nazwa nadal występuje w mowie przedstawicieli najstarszego i starszego pokolenia; dzieci, młodzież oraz ich rodzice posługują się ogólną formą potoczną *sufczyński*);
- [**sagany**] – mieszkańcy Grzebowilka¹⁴; etymologia makrotoponimu niejasna, być może określenie to pochodzi od nazwiska lub przezwiniska gospodarza mieszkającego niegdyś w tej wsi; wyraz nieznanymi żadnemu z respondentów);

¹³ Por. także: *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. M. Gruchmanowa, B. Walczak, Warszawa–Poznań 1999 (http://www.poznan.pl/mim/slownik/wordsh_tmlco=word&word=na+szag%C4%99, dostęp online: 22.07.2018).

¹⁴ Grzebowilk – wieś w gminie Siennica, w powiecie mińskim, oddalona od Kołbieli o ok. 7 km.

- [**królewio**ki] – mieszkańcy Kątów, Chrosny i Chrząszczówki (wymienione wsie należały dawniej do dóbr królewskich, przez co ludność z tych obszarów była lepiej traktowana niż chłopci z pozostałych miejscowości; współcześnie funkcjonuje ogólna potoczna nazwa *królewio*ki);
- [**turki**] – strażacy pełniący wartę przy wielkopiątkowym Grobie Pańskim (w innych rejonach Polski: *straż grobowa*, *bożogrobcy*¹⁵; tradycja *turków* wielkanocnych znana i nadal kultywowana w kołbielskiej parafii);

b) nazwy miejscowe

- [**Joście**] – kapliczka na łące w okolicach Głupianki (miejsce dawnych obrzędów pogańskich; do dziś tradycyjnie w każdą Niedzielę Wielkanocną o godz. 14.00 odprawiana jest tu uroczysta msza św. z udziałem przedstawicieli władz lokalnych, mieszkańców gminy oraz ich gości);
- [**Żelaźniak**] – żelazny most kolejowy we wsi Gadka (pod mostem płynie rzeka Świder; najbardziej znane tutejsze kąpielisko).

Słownictwo gwary kołbielskiej obfituje w wiele charakterystycznych (często tylko dla badanego obszaru) określeń. Wśród nich szczególną uwagę zwracają nazwy zbiorowe mieszkańców wsi i przysiółków, w których zachowała się końcówka niemęskoosobowa, tzw. forma męskorzeczowa (por. *bośki*, *dworusy*, *sagany*), a także lokalne nazwy miejsc o znaczeniu kulturowym (por. *Joście*) i turystycznym (por. *Żelaźniak*). Większość z tych rzeczowników nadal występuje w języku codziennym Kołbielan, tyle że w zmienionej, „uwspółcześnionej” postaci (por. *sufczyniaki* ← *sycynioki*, *królewio*ki ← *królewioki). Do dzisiaj na terenie Kołbielszczyzny funkcjonują również leksemy *pitasy* oraz *turki*, mające swoje odpowiedniki w innych rejonach Polski (por. *cygany*, *wieczorniki*; *straż grobowa*, *bożogrobcy*).*

6.3. Nazwy potraw i produktów spożywczych

a) gwaryzmy kołbielskie (fonetyczne, słownikowe)

- [**chlip**] – chleb (wymowa *e* pochylonego (< stpol. *ē*) jako dźwięku pośredniego *e*ⁱ lub zrównanego z samogłoską wyższą *i*);

---

¹⁵ Por. <http://www.strazgrobowa.pl/>, dostęp online: 19.07.2018; https://pl.wikipedia.org/wiki/Stra%C5%BC_grobowa, dostęp online: 20.07.2018; a także album *Turki – Straże grobowe Polski południowo-wschodniej 1998–1999*, zdj. I. Witowicz, J. Witowicz, Stalowa Wola 2000.

- [**jojka**] – jajka (wymowa *a* pochylonego (< stpol. *ā*) jako dźwięku pośredniego *a*^o lub jako *o* w wyniku podwyższenia artykulacji tej głoski);
- [**kasa**] – kasza (forma zamazurzona, *sz* : *s*);
- [**kełbasa**] – kielbasa (twarda wymowa miękkiej ogólnopolskiej grupy spółgłoskowej *kie* (*gie*); cecha fonetyczna realizowana niekonsekwentnie na badanym terenie: zarówno wymawiana twardo *ke* (*kełbasa*), jak i miękko *kie* (*kielbasa*));
- [**mliko**] / [**mlyko**] – mleko (wariantywna, podwyższona artykulacja samogłoski *e*, realizowanej jako dźwięk pośredni *e*ⁱ, *e*^y lub jako samogłoska wyższa *i*, *y*);
- [**połupnik**] – reszta placka (ciasta) pozostawiona na trzonie kuchennego pieca (obecnie kołbielski archaizm leksykalny);

b) regionalizmy warszawskie oraz inne wyrazy nie tylko gwarowe, obecne w współczesnym języku Kołbielan

- [**faworki**] / [**chrust**] – obie nazwy uznawane za ogólnopolskie, choć *faworki* przeważają w środkowej i północnej Polsce (w Kołbielskiem także)¹⁶;
- [**kartofle**] / [**ziemniaki**] – wariantywność form (w mowie starszych osób częściej pojawiają się „niemieckie” *kartofle*, młodszy i najmłodszy jedzą już prawie wyłącznie „polskie” *ziemniaki*);
- [**nóżki**] / [**nogi**] / [**zimne nożki**] – galareta z mięsa wieprzowego (czasem też drobiowego), z niewielką ilością warzyw (w innych regionach m.in.: *auszpik*, *galareta*, *tymbalik*, *studzienina*, *trzęsionka*, *galart*, *galert*);
- [**ciasto**] / [**placek**] – wariantywność form (obecnie w domach młodych gospodyń częściej je się *ciasto*, choć najstarsze i starsze Kołbielanki nadal pieką na niedzielę *placek*);
- [**pasztetowa**] – tradycyjny wyrób wędliniarski (w innych regionach Polski też: *lebera*, *leberka*, *leberwurst*, *leberwurst*, *wątrobianka*, *kiszka podgardlana* i in.)¹⁷;
- [**przylepka**] / [**piętka**] / [**dupka**]¹⁸ – kromka chleba odkrojona z końca bochenka (w Kołbielskiem funkcjonują wszystkie trzy określenia, choć

¹⁶ Por. Częstochowa.wyborcza.pl, *Czym faworki różnią się od chrustu?* (<http://czestochowa-wyborcza.pl/czestochowa/1,35272,192184.html>, dostęp online: 23.07.2018).

¹⁷ Wśród mieszkańców Kołbielszczyzny znana również jako *biała* ,biała (kiszka)’, w odróżnieniu od *czarnego* ,ciemnego salcesonu’;

¹⁸ W *Słowniku języka polskiego* (tzw. *Słowniku warszawskim*) pod red. J. Karłowicza, A.A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego *dupka* to ,miejsce w żarnach, gdzie zboże leży’ (SW 1900: 1, 584).

w moim rodzinnym domu zawsze *dupka*; wymienione nazwy w USJP są uznane za ogólnopolskie, oznaczone kwalifikatorem <pot.> lub <pot.><posp.>);

[**schaboszczak**] – kotlet schabowy (pierwotny regionalizm warszawski, z typowym dla gwar Mazowska sufiksem *-ak*, dziś ogólny wyraz potoczny);

[**sójka mazowiecka**] – pieróg postny z nadzieniem z kaszy jaglanej, grzybów i oleju lnianego (w wykazie tradycyjnych potraw regionalnych produkt zarejestrowany pod nazwą *sójka mazowiecka*¹⁹);

[**zalewajka**] – zawieszista, zaprawiana śmietaną i masłem beźmięśna zupa wiejska, na żurze, z dużą ilością ziemniaków, czosnku oraz grzybów (potrawa regionalna wywodząca się z centralnej Polski, w moim rodzinnym domu zwana przez babcię *zupą firmową*, gdyż była przyrządzana według jej tylko znanej receptury);

[**zarzutka**] – zupa kapuściana, z kwaszonej kapusty, mięsa i ziemniaków (w pozostałych rejonach naszego kraju: *kapuśniak*, *zarzucajka*, *zarzucka*, *pazibroda*, *parzybroda* i *kwaśnica*);

[**zsiadłe mleko**] – regionalizm warszawski, który wyparł nazwy typowe dla innych regionów, m.in. *skwaszone mleko*, *kwaśne mleko*, *kiszkę*).

W pierwszej grupie wyrazów umieściłam nazwy potraw i produktów spożywczych, w których uwidaczniają się przede wszystkim fonetyczne cechy dialektalne, typowe dla mowy najstarszej ludności wiejskiej badanego regionu. Charakterystyczne dla gwary Kołbielan są m.in. przykłady mazurzenia (por. *kasa*), twardej wymowy grupy *kie*, *gie* (por. *kełbasa*), a w zakresie wokalizmu – podwyższonej artykulacji samogłosek pochylonych *a*, *e*, wymawianych tu jako *a^o* lub *o* (por. *jojka*), *eⁱ* lub *i* (por. *chlip*, *mliko*), *e^y* lub *y* (por. *mlyko*, *syr*). W omawianym zestawieniu tylko jeden wyraz stanowi gwaryzm leksykalny (por. *połupnik*), dziś już nikomu nieznanym na obszarze Kołbielszczyzny.

W drugiej grupie umieściłam natomiast wyrazy (i wyrażenia) o zasięgu regionalnym lub ogólnopolskim, funkcjonujące również w mowie współczesnych mieszkańców gminy Kołbiel. Są to m.in. przykłady form pierwotnie uznawanych za regionalizmy warszawskie (por. *schaboszczak*, *zalewajka*, *zsiadłe mleko*), które pod wpływem migracji ludności stopniowo rozpowszechniły się także w innych rejonach Polski. W języku Kołbielan występują ponadto ogólnopolskie nazwy wariantywne, z których jedna zazwyczaj wykazuje większą frekwencję od pozo-

¹⁹ Por. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.gov.pl, *Sójka mazowiecka* (<https://www.gov.pl/rolnictwo/sojka-mazowiecka>, dostęp online: 23.07.2018); a także: Sufczyn, gm. Kołbiel, pow. otwocki, *Sójki mazowieckie – przepis* (<http://www.sufczyn.pl/index.php/folklor-kołbielski>, dostęp online: 23.07.2018).

stałych (por. *faworki* / *chrust*, *ziemniaki* / *kartofle*, *nózki* / *nogi* / *zimne nózki*, *ciasto* / *placek*). Niektóre z tych nazw (por. *pasztetowa*) na badanym terenie mają swoje gwarowe odpowiedniki, znane również osobom w średnim wieku (pokolenie III) (por. *biała*, *czarne*). Najpopularniejszą potrawą postną przygotowywaną przez miejscowe gospodynie była niegdyś *sójka kołbielska* (nazwa lokalna), która dziś, jako *sójka mazowiecka*, widnieje w wykazie tradycyjnych polskich potraw regionalnych. Obecnie okazji do zasmakowania tego drożdżowego specjału mieszkańcom Kołbieli (i nie tylko) dostarcza coroczna miejscowa zabawa dożynkowa, podczas której każdy może najeść się do woli wiejskiego smalcu (daw. *szmalcu*), ogórków małosolnych, a także prawdziwego chleba na zakwasie, dawniej wypiekanego w wielkim, kamiennym piecu i na liściach chrzanowych²⁰.

6.4. Słownictwo dotyczące życia codziennego

a) nazwy narzędzi i naczyń

- [**bormasynka**] – wiertarka (wyraz złożony, pochodzący od dwóch podstaw słowotwórczych: por. *borować* ‚wiercić‘ + *masynka* ‚maszynka‘, forma zmazurzona, sz: s);
- [**drabka**] – drabina (w podanym znaczeniu – również regionalizm poznański²¹);
- [**dziska**] – duży garnek (wyraz ogólnogwarowy, m.in. w gwarze góralskiej: ‚naczynie do zarabiania ciasta‘);
- [**lestryjka**] – latarka (być może występuje tu analogia do słowa *baterijka*, tyle że z podstawą niemiecką; por. niem. *Licht* ‚światło‘);
- [**mietła**] – miotła (też czas. *zamietać*; są to formy bez przegłosu (‘e → ’o, ’a’); cecha dialektyczna charakterystyczna m.in. dla gwar Małopolski);
- [**safa**] – szafa (forma zmazurzona, sz: s);
- [**sokora**] – łopata (w języku ogólnym: ‚topola czarna‘; być może skojarzenie zaszło tu na podstawie podobnego kształtu narzędzia i rośliny; możliwe również, że drzewo topoli dawniej stanowiło materiał, z którego w Kołbielskiem robiono łopaty);
- [**śklanka**] – szklanka (przykład siakania, sz: s);

²⁰ Dawniej w Kołbielskiem chleb wypiekano wyłącznie na liściach chrzanowych. Dzięki tegorocznym warsztatom dialektologicznym w Sokółce dowiedziałam się, że w innych rejonach Polski (m.in. na Podlasiu i na Lubelszczyźnie) gospodynie piekły chleb również na liściach dębu.

²¹ Por. <http://www.poznan.pl/mim/slownik/words.html?co=word&word=drabka>, dostęp online: 20.07.2018.

[**świejsoapar**at] – spawarka (ros. *светиль* – ‘świecić’ i *аппарат* – ‘aparat’; wyraz prawdopodobnie wzorowany na rosyjskiej konstrukcji typu *фотоаппарат* – ‘aparat fotograficzny’);

b) nazwy części ubioru i dodatków do stroju

[**capy**] – kaptcie (w innych gwarach: również *ciapy*²²) (Kapusta 2017: 75);

[**copka**] – czapka (przykład mazurzenia (*cz* : *c*) oraz podwyższonej artykulacji samogłoski pochylonej (*a* → *a^o*, *o*);

[**gamretka**] – kurtka (być może określenie to pochodzi od *Gamratki*, nazwy miejscowości położonej niedaleko Kołbieli²³. Niewykluczone też, że dawniej właśnie tam mieszkańcy regionu kołbielskiego zaopatrywali się w okrycia wierzchnie);

[**kosiula**] – koszula (przykład siakania, *sz* : *ś*);

[**oblecok**] – płaszcz, palto (od czas. *oblec się* ‘ubrać się’, przykład prelabializacji nagłosowego *o*);

[**salinówka**] – szalinówka, kwiecista, kobieca chustka zakładana dawniej na głowę (forma zmazurzona, *sz* : *s*);

[**zygarek**] – zegarek (wymowa *e* pochylonego (< stpol. *e* długiego) jako samogłoski wyższej *y*);

c) nazwy zwierząt:

[**barun**] – baran (zwięźnienie artykulacji samogłoski *a* przed spółgłoską nosową (*aN* wymawiane jako *uN*);

[**gańś**] – gęś (wymowa szeroka (*an*) samogłoski *ę* przed spółgłoską nosową (grupą *eN*); wymowa charakterystyczna dla Mazowsza bliższego oraz Warmii);

[**jałoska**] – jałówka ‘młoda krowa, która jeszcze nie rodziła’ (forma zmazurzona *jałoszka* (*sz* : *s*), dziś w języku ogólnym wyraz uznawany za przestarzały);

[**kacka**] – kaczka (forma zmazurzona (*cz* : *c*), typowo mazowiecka cecha fonetyczna);

[**kotoju**] – C. lp. kotu (końcówka rzeczowników męskich i nijakich *-owiu* realizowana w postaci *-oju* (*-ochiu*, *-oziu*); typowa cecha gwar Mazowsza bliższego);

²² Por. M. Kapusta, *Mowa mieszkańców pogranicza Mazowsza (na przykładzie gminy Głowaczów w powiecie kozienickim)*, Warszawa 2017, s. 75.

²³ Gamratka – wieś w powiecie mińskim, w gminie Mińsk Mazowiecki, oddalona od Kołbieli o ok. 14 km.

- [**krasula**] – krowa (dziś ogólnopolska forma potoczna, nacechowana pieszczołliwością, żartobliwością);
- [**kuń**] – koń (zweźzona artykulacja samogłoski *o* przed spółgłoską nosową ($oN \rightarrow uN^{24}$);
- [**owca**] – owca (przykład prelabializacji nagłosowej samogłoski *o*);
- [**piejak**] – kogut (przyrostek słowotwórczy *-ak*; cecha dialektyczna mazowiecka niewyłącznie gwarowa; w innych rejonach: *kur* (Mazowsze dalsze), *kokot* (Wielkopolska, Śląsk, zachodnia Małopolska²⁵);
- [**prosiak**] / [**świniak**] – prosię (sufiks *-ak* tworzący nazwy istot młodych zakończonych na *-ę*; niegdyś formant charakterystyczny dla dialektu mazowieckiego, dziś używany również w ogólnym języku potocznym);
- [**psoju**] – C. lp. psu (por. kotoju);
- [**ściur**] – szczur (przykład siakania, *sz : ś*).

Słownictwo dotyczące sfery życia codziennego wynotowane ze *Słowniczka gwary kołbielskiej* (Bartnicka 2001) przyporządkowałam do trzech różnych podgrup tematycznych. W pierwszym z wydzielonych zbiorów (por. 6.4.a) umieściłam nazwy naczyń, narzędzi i urządzeń, które w języku gwary kołbielskiej przybrały specyficzne określenia. Niektóre formy uznałam za jednostki gwarowe ze względu na cechy fonetyczne towarzyszące ich wymowie (por. *safa*, *śklanka*). W tym podkręgu tematycznym znalazła się również *mietła*, będąca przykładem wyrazu, w którego temacie nie zaszedł przegłos prasłowiański (*e → *o). Wśród nazw narzędzi warto też zwrócić uwagę na wyrazy złożone, reprezentujące grupę neologizmów ze względu na ich budowę słowotwórczą (por. *bormasyńska*, *świejsoparat*). Ponadto w gwarze kołbielskiej funkcjonują jednostki znane mieszkańcom innych rejonów Polski (por. *ciapy*, *drabka*), które to nazwy w języku Kołbielan występują niekiedy w odmiennym niż gdzie indziej znaczeniu (por. *dziska*, *sokora*). Jeśli chodzi o określenia związane z wyglądem człowieka i jego ubiorem (por. 6.4.b) to w tej grupie wyrazów interesującą formą jest *gamretka*, kołbielski neologizm słownikowy, którego etymologii, niestety, nie udało mi się ustalić. Ze zjawisk fonetycznych przykład niewymienianej dotąd prelabializacji stanowi w omawianym zbiorze rzeczownik *oblecok*; mazurzenie wystąpiło w nazwach *salinówka*, *copka*, siakanie zaś – w wyrazie *kosiula* (*sz : ś*).

²⁴ Por. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-mazowiecki&l3=mazowsze-blizsze&l4=mazowsze-blizsze-gwara-regionu>, dostęp: 24.07.2018.

²⁵ Zob. *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego [wersja online], hasło: piejak, <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/kur/>, dostęp: 24.07.2018.

Podobnie jak w poprzednio omówionych polach tematycznych, także wśród nazw zwierząt (por. 6.4.c) znalazły się rzeczowniki wyróżnione ze względu na ich nieogólnopolską, dialektalną artykulację (por. *barun, gańś, kacka, kuń, ʼowca, ściur*). Na omawianej liście umieściłam również gwarowe formy fleksyjne, które – ku mojemu zdziwieniu – jeszcze niedawno słyszałam z ust kołbielskiej nauczycielki (por. C. lp. *kotoju, psoju*). Typowo mazowieckimi nazwami zwierzęcymi są też leksemy *piejak, prosiak, świniak*, czyli formy z sufiksem *-ak* – niegdyś charakterystycznym przede wszystkim dla określeń istot młodych. Dziś wymieniony formant rozszerzył swój zakres oddziaływania nie tylko pod względem geograficznym, lecz także semantycznym, dzięki czemu tworzy on obecnie wiele innych nazw pospolitych języka ogólnego (por. *schaboszczak* ‚kotlet schabowy‘, *chlebak* ‚pojemnik na chleb‘, *wkrętak* ‚śrubokręt‘, *składak*, *rower* ‚składany‘ itp.).

Zakończenie

Celem artykułu była charakterystyka gwary kołbielskiej, czyli mowy mieszkańców wsi wchodzących w obręb gminy Kołbiel – „stolicy” regionu Kołbielszczyzny. W pracy starałam się wskazać, a następnie opisać najważniejsze cechy dialektyczne badanej (pod)odmiany terytorialnej polszczyzny. Prezentowany materiał uzyskałam dzięki ekscerpcji słowniczka gromadzącego leksykę gwarową wskazanego obszaru (Bartnicka 2001), a także dzięki własnym badaniom terenowym, które prowadziłam dwukrotnie: w 2010 oraz w 2018 roku.

Jak wynika z przeprowadzonej przeze mnie analizy, spośród ponad 90 jednostek uznanych za reprezentatywne dla gwary kołbielskiej, większość omówionych przykładów wykazuje zgodność cech z innymi gwarami Mazowsza bliższego, a szerzej – całego dialektu mazowieckiego. Oprócz dwóch podstawowych cech fonetycznych, którymi są **mazurzenie** (por. *masyna, ksiunzka, safa*) oraz **fonetyka międzywyrazowa nieudźwięczniająca** (por. *co sia tak_mancys?, pirf_musa*), występują w mowie najstarszych Kołbielan inne typowo mazowieckie zjawiska językowe, m.in.: **siakanie** (por. *kosiula, ściur, śklanka, Warsiawa*), **prelabializacja** samogłosek *o* i *u* (por. *ʼoblecok, ʼowca, ʼuna*), **prejotacja** nagłosowego *a* (por. *ʼaniela*) oraz **podwyższona (zwężona) artykulacja** samogłosek pochyłonych (*a, e, o*), realizowanych jako dźwięki pośrednie (*a^o, eⁱ, e^ʷ, o^u*) lub jako samogłoski jasne: *o* (por. *copka, jojka*), *y* (por. *mlyko, syr*), *i* (por. *chlip, mliko*), *u* (por. *kuń*), a także **niekonsekwentna (twarda lub miękka) wymowa grup spółgłoskowych** *ki, gi / ke, ge / kie, gie* (por. *kedy / kiedy, kelbasa / kielbasa, nogie / noge*). O oryginalności gwary kołbielskiej, oprócz lokalnych przezwisk (por. *boški, królewiocki, sagany*) i specyficznych nazw miejscowych (por. *Joście,*

Żelaźniak), świadczy również obecność w niej **neologizmów leksykalnych** (por. *gamretka*), **semantycznych** (por. *dziska*) oraz **słowotwórczych** (por. *bormasynka*), których nie rejestrują inne słowniki ogólne i gwarowe języka polskiego. Ponadto wśród kołbielskich gwaryzmów przyporządkowanych do różnych kręgów tematycznych, wskazałam wiele wyrazów (wrażen) **ogólnogwarowych**, czyli jednostek używanych także w innych rejonach Polski, nie tylko na Mazowszu (por. 6.1. Przysłówki, zaimki, partykuły). Z kolei o przenikaniu do gwary kołbielskiej **zapożyczeń z języków obcych** świadczą takie jednostki, jak *świejsoparat* (ros.) i *lestryjka* (niem.), a z wcześniej niewymienionych – *stycza* ,ścieżka' (por. ukr. *стежка*), *krasić* ,barwić, farbować' (por. ros. *красить*) oraz *zabocyć* ,zapomnieć' (por. ros. *забыть*). Równie ciekawą grupę leksemów w omawianym materiale stanowią **regionalizmy warszawskie**, które do dziś występują w języku przedstawicieli wszystkich pokoleń Kołbielan, nie tylko tych najstarszych (por. 6.3. Potrawy i produkty spożywcze).

Pozwala to stwierdzić, iż mimo postępujących, nieodwracalnych procesów globalizacji, zjawisko gwary kołbielskiej, choć w coraz bardziej ograniczonym wymiarze, wciąż występuje. Wystarczy iść rankiem na czwartkowy targ bądź udać się rowerem do jednej z podkołbielskich wiosek, by móc jeszcze usłyszeć specyficzną, tutejszą mowę prostą.

„Kołbieli, Kołbieli, ty moja wiosecko, gdyby nie te doły, byłoby miastecko. / Gdyby nie te doły i nie ta murawa, / byłyby, ach była, z Kołbieli Warsiawa²⁶” – rozlega się po całym placu targowym śpiew pań ubranych w barwne sorce, które co roku, na sierpniowej zabawie dożynkowej, ocalają od zapomnienia teksty dawnych przyśpiewek, a wraz z nimi – kobielską leksykę gwarową. Prywatnie bardzo się cieszę, że Kołbiel nie jest Warszawą, tylko niewielką miejscowością, otoczoną 28 mniejszymi wioskami, w których nadal, mimo upływu czasu, można usłyszeć żwawe: „Jak ja se zaśpiwom swym kołbielskim głosem, to mnie nie prześpiwo warsiawianek 1osiem²⁷”. Jednak aby pamięć o minionych wiekach przetrwała w świadomości następnych pokoleń Polaków, uważam, że już dziś należy skutecznie zachęcać dzieci oraz młodzież do działań sprzyjających zachowaniu lokalnej tożsamości każdej „małej ojczyzny” – nie tylko tej kołbielskiej.

Bibliografia

- Bartnicka A., 2008, *Skarby Mazowsza. Folklor kołbielski*, Sufczyn.
 Bartnicka A., 2001, *Słowniczek gwary kołbielskiej*, Kołbiel.

²⁶ Jest to fragment kołbielskiej przyśpiewki *Ja ja se zaśpiwom* (zob. Bartnicka 2008: 22, w. 3–6).

²⁷ *Ibid.*, w. 1–2.

- Dubisz S., Karaś H., Kolis N., 1995, *Dialekty i gwary polskie*, Warszawa.
- Dubisz S. (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa (USJP).
- Falińska B., Karaś H. (red.), 2015, *Z zagadnień leksyki i słowotwórstwa*, Łomża.
- Falińska B. (red.), 2016, *Dialog pokoleń: Mazowsze – powiat Grajewo*, Warszawa.
- Gruchmanowa M., Walczak B. (red.), 1999, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Warszawa–Poznań.
- Handke K., 2001, *Terytorialne odmiany polszczyzny* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin.
- Kapusta M., 2017, *Mowa mieszkańców pogranicza Mazowsza (na przykładzie gminy Głowaczów w powiecie kozienickim)*, Warszawa.
- Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa (SW).
- Kołbielszczyzna wczoraj i dziś*, 2013, oprac. A. Kamiński, Kołbiel.
- Kołbielszczyzna [w kadrze]*, 2018, wyb. i oprac. A. Kamiński, Kołbiel.
- Kowalska A., 1991, *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Warszawa.
- Nitsch K., 1957, *Dialekty języka polskiego z 3 mapami*, Wrocław.
- Podgórcy B., A., 2008, *Słownik gwar śląskich*, Katowice.
- Sierociuk J., 2016, *Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania* [w:] *Gwary dziś*, t. 8, red. J. Sierociuk, Poznań.
- Turki – Straże grobowe Polski południowo-wschodniej 1998–1999*, 2000, zdj. I. Witowicz, J. Witowicz, Stalowa Wola.
- Urbańczyk S., 1962, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa.
- Wierzbička-Piotrowska E. (red.), 2015, *Dialog pokoleń: w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*, Warszawa.
- Zaremba J. A., 1931, *Stare pogodki gorolskie łód Żywca, Żywiec*.
- Zugaj L., Budyta A., 2006, *Małe Ojczyzny. Historia gminy Kołbiel*, Lublin–Kołbiel.

Źródła internetowe

- Archiwum RDC. Ziemia Kołbielska, <http://www.rdc.pl/podcast/z-archiwum-rdc-ziemia-kolbielska/>.
- Częstochowa.wyborcza.pl, <http://wyborcza.pl/0,0.html>.
- Dialekty i gwary polskie*. Kompendium internetowe, red. H. Karaś, www.dialektologia.uw.edu.pl.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.gov.pl, <https://www.gov.pl/>.
- Serwis internetowy gminy Kołbiel, www.kolbiel.pl.
- Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. nauk. M. Gruchmanowa, B. Walczak, <http://www.poznan.pl/mim/sownik/wordshtmlco=word&word=na+szag%C4%99>.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <http://sjpd.pwn.pl/>.
- Straż Grobowa przy Parafii św. Rocha i św. Marcina w Rzeszowie Słocinie*, <http://www.strazgrobowa.pl/>.

Sufczyn, gm. Kołbiel, pow. otwocki, <http://www.sufczyn.pl/index.php/folklor-kolbielski>.
Wikipedia. Wolna encyklopedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Stra%C5%BC_grobowa.
Wolny, wielojęzyczny Wikisłownik.
https://pl.wiktionary.org/wiki/Wikis%C5%82ownik:Strona_g%C5%82%C3%B3wna.

The Kołbiel dialect in the language of contemporary inhabitants of the Kołbielszczyzna region – cultural relic or still living speech?

Summary

The article presents the current state of the Kołbiel dialect based on dialectological research carried out by the author eight years ago. The description includes the phonetic, morphological and lexical characteristics of the speech of the contemporary inhabitants of the Kołbielszczyzna region. The material illustrations are two talks of tradeswomen at the marketplace in Kołbiel – a former one (from a few dozen years ago) and a contemporary one.

Keywords: Kołbielszczyzna region, Mazovian dialect, lexeme, morphological variations.

Słowa kluczowe: Kołbielszczyzna, dialect mazowiecki, leksem, warianty morfologiczne.

Załącznik nr 1

Rozmowa przekupek sprzed kilkudziesięciu lat (opracowanie własne).

Na kołbielskim jarmaku²⁸

Przekupka nr 1: *Witajcie kumo!*

[Witaj sąsiadko!]

Przekupka nr 2: *Dziań dobry. Jak sia mata?*

[Dzień dobry. Jak się miewasz?]

Przekupka nr 1: *Całkam dobrze. Mówta, co u wos słychoć?*

[Całkiem dobrze. Mów, co u ciebie słyhać?]

Przekupka nr 2: *Kupiłam se na jarmaku widne male, ino zabocyłam pydzylka. A tyś co se kupiła?*

[Kupiłam sobie na jarmarku jasne farby, tylko zapomniałam o pędzelku. A ty co sobie kupiłaś?]

Przekupka nr 1: *Cerwuno salinówka, a dla moigo Józwa carno copka, ¹oblecok i kosiula.*

[Czerwoną szalinówkę, a dla mojego Józefa czarną czapkę, palto i koszulę.]

Przekupka nr 2: *¹o, a co wy sia tak stroita? Na wansiele gdzie idzieta?*

[O, a co wy się tak stroicie? Na wesele gdzieś idziecie?]

Przekupka nr 1: *A jużci! Latoś mamy wansiele u ¹anieli i Ignaca!*

[A jakże! W tym roku mamy wesele u Anieli i Ignacego!]

Przekupka nr 2: *Jo słyssała, że z nigo strasny wałkuń. Nawet kotoju zryć ni do. A jok spytos, kelbasy tys zawse ni mo!*

[O, ja słyssałam, że z niego jest straszny leń. Nawet kotu jeść nie da. A jak spytasz, kiełbasy też zawsze nie ma!]

Przekupka nr 1: *A jak było ciamno i nas Pioter ni mók znajść stycki bez las, to mu lestryjki nie pozycy!*

[A jak było ciemno i nasz Piotr nie mógł znaleźć ścieżki przez las, to mu latarki nie pożyczy!]

---

²⁸ Zamieszczony w Załączniku nr 1 dialog stanowi rozbudowaną wersję tekstu, który przedstawiłam podczas ustnej prezentacji maturalnej (2007 r.). Temat mojego wystąpienia brzmiał: „Tak mówi mój dziadek, a tak mówię ja. Porównaj język tych dwóch pokoleń”. W swojej pracy scharakteryzowałam wówczas zjawisko gwary kołbielskiej, które porównałam z językiem (slangiem) młodzieżowym, właściwym mowie współczesnych nastolatków.

Przekupka nr 2: *Nie manc sia, Brunka, bo sia klicisz! A jo ni mum casu. Z Jaśkam jadziem zara kuniam na 'unka! Przyjdźta kedyś z Muńka na kuminy, to pogodamy.*

[Nie mądrz się już Bronka, bo bzdury gadasz! Ja nie mam czasu. Z Jaśkiem jedziemy zaraz koniem na łąkę. Przyjdź kiedyś z Marysią na plotki, to pogadamy.]

Przekupka nr 1: *Prowda, Anecka. Jo tys mum robota. Z Bogam!*

[Prawda, Aniu. Ja też mam robotę. Z Bogiem!]

Załącznik nr 2.

Rozmowa współczesnych Kołbielanek (opracowanie własne)

Na kołbielskim targu

Pani Zofia: *Dzień dobry Danusiu!*

Pani Danuta: *Cześć Zosiu! Co tam sobie kupujesz ładnego?*

Pani Zofia: *Chciałam sukenke²⁹ na wesele kupić, ale nie ma wyboru. Na allegro prędej znajdę.*

Pani Danuta: *O, wesele macie? A u kogo?*

Pani Zofia: *Jak to? Przeciesz latoś³⁰ naszą Olę wydajemy!*

Pani Danuta: *Racja! Patrz no, zapomniałam. Kedyś³¹ na fejsbuku widziałam. Fajny chłopak.*

Pani Zofia: *Dzięki, kochana. Lecę! Gieniek³² sms-a mi przysłał. Czeeka w samochodzie. Jedziemy do Otwocka, do Biedronki. Promocja jest na olej. Cześć!*

Pani Danuta: *Ja tesz_nie³³ mam czasu. Muszę jeszcze iść na mięso psaju³⁴ kupić skrawki, a mojej matuli podsuszanej kielbasy³⁵. Pa!*

---

²⁹ [Sukenke] – sukienkę; twarda wymowa *ke* (*ge*) zamiast ogólnopolskiej miękkiej wymowy grup spółgłoskowych *kie*, *gie*.

³⁰ [Przeciesz_latoś] – fonetyka międzywyrazowa nieudźwięczniająca; cecha regionalna (nie tylko gwarowa), charakterystyczna dla dialektu mazowieckiego; [latoś] – ‚w tym roku’; gwaryzm leksykalny.

³¹ [Kedyś] – kiedyś; por. przypis 34.

³² [Gieniek] – Gieniek a. Geniek; niestabilizowana wymowa (miękką lub twardą) grup spółgłoskowych *ge*, *gie*, *ke*, *kie*.

³³ [Tesz_nie] – por. przypis 35.

³⁴ [Psaju] – C. lp. psu; cecha gwarowa fleksyjna; końcówka rzeczowników męskich i nijakich zakończonych na *-owiu* w postaci *-oju* (*-ochiu*, *-oziu*).

³⁵ [Kielbasy] – kielbasy; por. przypis 37.